
„Az 1918. esztendő egy ködös, sötét őszi délutánján...” – A gróf Tisza István-gyilkosság hadbírósi pere

Petrasovszky Anna*

Gróf Tisza István országgyűlési képviselő, volt miniszterelnök ellen az őszirózsás forradalom idején, 1918. október 31. napján követték el a negyedik merényletet katonaruhás személyek, melyben életét vesztette. A gyilkosság miatti hadbírósi főtárgyalás 1920. augusztus 2-án kezdődött. Az elsőfokú ítélet kihirdetése 1920. szeptember 15-én történt. A kb. tíz elkövető közül azon négy vádlott került hadbírósi bíróság elé, akik a vád szerint a cselekmény elkövetésekor és a bűnvádi eljárás megindulásakor tényleges katonai állományban voltak. Hármójukat felbérelt gyilkosságban mondta ki bűnösnek a bíróság.

Kulcsszavak: Tisza István, őszirózsás forradalom, merénylet, hadbírósi tárgyalás, felbérelt gyilkosság

"On a foggy dark autumn afternoon of the year 1918" – Military court trial for the murder of Count István Tisza

During the Aster Revolution, Count István Tisza being a Member of Parliament and former Prime Minister was assassinated on October 31, 1918, by persons in military uniform, in which he lost his life. The main trial for the murder at the court-martial began on August 2, 1920. The judgment at first instance was delivered on 15 September 1920. Approximately out of ten perpetrators, four defendants were indicted who were, according to the charge, actually in military service at the time of the act and when initiating criminal proceedings. Three of them were found guilty of hired murder.

Keywords: Tisza István, Aster revolution, assassination, court martial trial procedure, hired murder

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1484>

Bevezetés

„Az 1918. esztendő egy ködös, sötét őszi délutánján egyenruhába öltözött egyének hatoltak be a Hermina út 35/a. számú villába, és közülük négyen fegyveresen gróf Tisza István lakásának halljába léptek. Tisza a katonák behatolásának zajára, hűségese szolgálójának rimánkodása dacára, neje és unokahúga, gróf Andrássy Denise társaságában nyugodtan, mindössze a lehetséges önvédelmet megkísérlendő, Browning-pisztolyát kezében tartva, a belső lakosztályából kilépett a hallba.

* Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogi Történeti Intézet Tanszék.

Erre drámai jelenet következett. A katonák színpadias szónoklatot tartva, kijelentették gróf Tiszának, hogy őt tartják a háború és minden abból keletkezett szenvedések okozójának, és most végórája ütött, leszámolni jöttek. Tisza István egyéniségéhez méltó nyugalommal azt felelte, hogy a háborút nem ő okozta. Egyike a katonaruhás embereknek reá szólt, tegye le a pisztolyát, Tisza pedig látván a vele szemben álló túlerőt, s hogy az ellenállás hasztalan volna, búcsútekintetet vetett övéi felé, a pisztolyt a kandalló párkányára letette, és támadóival többé beszédbe nem elegyedett. Ezek csak arra vártak, hogy a pisztoly saját testi épségüket ne veszélyeztesse, nyomban eldördültek a gyilkos fegyverek, gróf Tisza István a földre rogyott, s pár pillanatnyi szenvedés után Magyarország e nagy fia kilehelte lelkét.

Történt pedig ez október 31-én, annak a forradalomnak a napján délután öt és fél hat óra között, amely napon Károlyi Mihály és hívei hatalomhoz jutottak.”¹

Ezekkel a mondatokkal kezdődik a gróf Tisza István meggyilkolása ügyében eljáró hadbíróóság 1920. szeptember 15. napján kihirdetett ítéletének indokolása.

1. A sokak által gyűlölt Tisza István gróf

A büntetőügy tárgyát képező gyilkosság már a negyedik volt a Tisza ellen elkövetett merényletek sorában. Először 1912-ben Kovács Gyula ellenzéki képviselő adott le három pisztolylövést a grófra a Képviselőházban, de célt tévesztett. Az egyik lövedék nyoma mind a mai napig látható az ülésteremben. Tisza időközbeni miniszterelnöki lemondása miatt maradt csak el az 1917. május 23-ára Szabó Ervin és Duczynska Ilona által tervezett újabb merénylet. A második sikertelen gyilkossági kísérletet egy huszártiszt követte el, amikor Tisza az olasz frontról hazatérőben volt, a golyó ebben az esetben sem talált. A harmadik merényletet pedig a végzetes negyedik előtt két héttel, 1918. október 16-án kísérelte meg Lékai János, a Galilei Kör tagja, akit a bűncselekmény miatti előzetes fogva tartásából az őszirozás forradalom során majd aznap bocsátanak szabadon, amikor a negyedik merénylet sikerrel jár.

Tisza határozott, súlyos konfliktusokat is felvállaló, a népszerűséget tudatosan kerülő személyisége² és politikája miatt már a világháborút megelőzően is sokak ellenszenvét kiváltó vezéregyénisége volt a szabadelvű jobboldalnak. A háború alatt a Tisza elleni gyűlölet csak fokozódott. A közvélemény nem tudta, hogy a szarajevói merényletet követően kezdetben az ő elutasító álláspontja késleltette a Monarchiát a háború kirobbantásában, és csak Németország nyomásgyakorlására, utolsóként egyezett bele a fegyveres konfliktusba. Mivel azonban világosan látta, hogy egy esetleges vereség alapjaiban rendítheti meg a birodalom és benne Magyarország helyzetét, ezért a háború alatt minden erőfeszítést megkövetelt a győzelem érdekében. Így a közvélemény egyre inkább személy szerint őt tette felelőssé a

¹ *Gróf Tisza István gyilkosai a hadbíróóság előtt - A Magyar Távirati Iroda és a Magyar Kurír hivatalos gyorsírói följegyzéseinek alapján,* (szerk.: Bencsik Gábor), Magyar Ház, Budapest, 2002. 368. o.

² Ifj. Bertényi Iván: *Tisza István,* Budapest, Kossuth Kiadó, 2019, 30. o.

háborúért és az azzal járó szenvedésekért.³ Többek sürgetésére végül 1918. október 17-ei képviselőházi beszédében⁴ megígérte, hogy a hadüzenet körülményeiről és okairól majd felvilágosítással fog szolgálni - erre azonban már nem kerülhetett sor.⁵

Az őszirózsás forradalom szervezőiben joggal merült fel, hogy győzelmük biztosítása érdekében az ellenfelek potenciális vezéregyéniségének számító gróf Tisza Istvánt ártalmatlanná kell tenni. Félelmük nem volt alaptalan, hiszen Tisza az események radikalizálódását látva 1918. október 31-én délelőtt még elküldött egy-egy levelet gróf Hadik János miniszterelnöknek és Lukachich Géza altábornagy városparancsnoknak, melyben felajánlotta szolgálatait a törvényes rend fenntartása érdekében, a levelek azonban már nem jutottak el a címzettekhez. És bár a merénylet tervezésének hírére véve a hatóságok részéről történtek intézkedések annak érdekében, hogy Tisza István életét megóvják - csendőroket küldtek ki védelmére, és a ház rendőri megfigyelését is elrendelték⁶ - a délután 5 és fél 6 óra között megérkező 10 fős különítmény tettét nem sikerült megakadályozni.

2. A merénylet végrehajtása

A hadbíróság által 1920-ban lefolytatott perben megállapított tényállás szerint⁷ az elkövetők 1918. október 31-én délután 5 óra tájban a forradalmi központ szerepét játszó Astoria Szálló elől indultak el két automobilon Tisza István budapesti bérelt lakásához, a Hermina út 15/a. szám alatti Roheim-villához. A különítmény tagjai: Kéri Pál, Csernyák Imre, Pogány József, Gärtner Marcell Mór, Horváth-Sanovics Sándor, Hüttner Sándor főhadnagy, Sztanykovszky Tibor tartalékos zászlós, továbbá ifj. Dobó István és Kundaecker József tartalékos tengerészek, és egy Láng vezetéknévű zászlós voltak. A Hermina út – Erzsébet királyné út sarkán az autók megálltak. Kéri Pál előre ment, párperces terepszemlélet tartott, és amikor mindent rendben talált, a többiek is kiszálltak, és a villához mentek. Kéri és Csernyák az utcán maradtak figyelő személynek, míg a többiek – a Kéri Pál által előzetesen felvázolt tervnek megfelelően – beléptek a villa kertjébe.

Hüttner, Kundaecker és Láng az épületen kívül maradt, valószínűleg ők voltak azok, akik a Tisza védelmére kirendelt, a ház szuterénjében tartózkodó hat csendőrt a Nemzeti Tanács nevében minden ellenállás nélkül lefegyverezték. Pogány, Dobó, Horváth-Sanovics, Sztanykovszky és Gärtner a villa feljárata előtt posztoló csendőrt fegyverezték le, és bementek a házba. Gärtner az előszobában, Sztanykovszky egy Frommer-pisztollyal kezében a hall ajtajában állt meg a kint maradt társakkal való

³ Ifj. Bertényi Iván: *A gyűlölt Tisza István*, in: Maruzsa Zoltán – Pallai László (szerk.): *Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára*, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2011. 39. o.

⁴ *Képviselőházi Napló 1910–1918, XLI. köt.* 300. o.

⁵ Paál Vince: *Korabeli lapok Tisza István száz éve történt meggyilkolásáról*, Médiaudományi Intézet, 2018 https://nmh.hu/cikk/199111/Korabeli_lapok_Tisza_Istvan_szaz_eve_tortent_meggyilkolasarol (2021. okt. 19.)

⁶ Pölöskei Ferenc: *A rejtélyes Tisza-gyilkosság*, Budapest, Helikon Kiadó, 1998, 118-119. o.

⁷ A fentiek a hadbírószági ítéletben szereplő részletesebb történeti tényállást ismertetik (mely néhány ponton hiányosabb és apróbb eltéréseket mutat a már idézett "bevezető" tényállásban írtakhoz képest).

kapcsolattartás biztosítása érdekében, míg Pogány, Dobó és Horváth-Sanovics – kezükben Mannlicher-puskával – beléptek a hallba.

Amint a három fegyveres a hall közepén felsorakozott, a szalomból nyíló ajtón kilépett gróf Tisza István a felesége társaságában, jobb kezében revolvért tartva. Megkérdezte, mit akarnak tőle, mire Horváth-Sanovics felszólította, hogy tegye le a fegyvert. Tisza a pisztolyt a tőle jobbra lévő kandallópárkányra letette. Ezután Pogány rákiáltott, hogy ő a háború és az azzal járó szenvedések okozója, majd a támadók rálöttek a grófra, aki a lövések után a földre hanyatlott. Ebben a pillanatban lépett ki gróf Almássy Denise, és Tizsánéval együtt megpróbálták védeni a gróft. Dobó azonban félrelökte a nőket, dulakodás támadt közöttük, miközben Pogány és Horváth-Sanovics még két-három lövést adott le.

Ekkor Sztanykovszky is beugrott a hallba megnézni, hogy mi történik, majd mind a négyen – az előszobaajtóban posztoló Gärtnerrel együtt – kiszaladtak a házból, az udvaron maradt társaikkal együtt kirohantak az utcára, autóba szálltak és elhajtottak.

3. A hadbírószági per megindulása

A Nemzeti Tanács a hozzá közel álló sajtóorgánumokkal együtt a nyilvánosság előtt elítélte és a forradalom győzelme szempontjából fölöslegesnek minősítette a merényletet, egyúttal méltatták Tisza emberi erényeit.⁸ A forradalmi idők bűnüldöző szervei azonban különösebb erőfeszítést nem tettek, csak a Tanácsköztársaság bukását és az ellenforradalmi rendszer hatalomra kerülését követően indult be érdemben az igazságszolgáltatás gépezete az elkövetők felkutatása és felelősségre vonása érdekében.

A hadbírószági főtárgyalás 1920. augusztus 2-án kezdődött és harminchat napon át folyt a honvédségi katonai bűnvádi perrendtartásról szóló 1912. évi XXXII. tc. szerint. A cselekmény anyagi jogi megítélése az 1855. január 15-én kelt császári pátenssel bevezetett⁹, a magyar ítélkezési gyakorlatba is átvett Osztrák Katonai Büntető Törvénykönyv (OKbtk.)¹⁰ alapján történt. Az elsőfokú ítélet kihirdetésére 1920. szeptember 15-én került sor.

A merénylet elkövetésében érintett kb. tíz személy közül azon négy vádlott került hadbírószág elé, akik a vád szerint a cselekmény elkövetésekor és a bűnvádi eljárás megindulásakor is tényleges katonai állományban, illetve a katonai szolgálatból szökésben voltak, bizonyítottan nem szereltek le, s a hatóságok számára felkutathatók voltak:

- ifj. Dobó István, 31 éves budapesti születésű tartalékos tengerész, polgári foglalkozása szerint lakatos;
- Sztanykovszky Tibor, 24 éves sátoraljai születésű tartalékos zászlós a császári és királyi 65. gyalogezredből, polgári foglalkozására nézve joghallgató;

⁸ Lásd Paál Vince: i.m.

⁹ *Magyarországot illető Országos Kormánylap*, 6. (1855) I./1, a' Császári királyi pesti egyetemi nyomdában, Buda, 1855.

¹⁰ *Katonai Büntető Törvény a Büntettekről és Vétségekről*, 1855., Megjelent magyarul: *A katonai büntetőtörvénykönyv fordítása*, Légrédy Testvérek, Budapest, 1878.

- (Hernádsadányi) Hüttner Sándor, 23 éves budapesti születésű tényleges állományú főhadnagy a magyar királyi 9. honvédegyezredből (akit Miskolcon tartóztattak le és hallgattak ki először);
- Vágó (Wilheim) Jenő (okirati valódi keresztnéve a hadbíróóság megállapítása szerint: Jakab), 31 éves kecskeméti születésű népfőlkelő a császári és királyi 38. gyalogezerredből, polgári foglalkozása szerint reklámvállalkozó.

Utóbbi személy a vádiratban nem szerepelt a gyilkosság elkövetői között, csupán szökéssel volt vádolva. A vádat képviselő Sztupka László őrnagy-hadbíró később perbeszédében ehhez azt a magyarázatot fűzte, hogy Vágó azért szerepel vádlottként e perben, mert – amellet, hogy információval tudott szolgálni a bűncselekményről – a főtárgyalástól esetlegesen várható volt, hogy ellene is megfelelő bizonyíték merül fel arra vonatkozóan, hogy a merénylet előkészítésében terepszemle tartásával közreműködött. E várakozás azonban végül meghiúsult.

4. A bizonyítási eljárás megállapításai

A bíróság előtt a vádlottak részletes vallomást tettek, azonban – különösen Dobó és Sztanykovszky – többször változtattak azon, és igyekeztek saját cselekvőségüket a bizonyítási eljárás alakulása szerint kedvezőbb színben feltüntetni.

Leginkább Hüttner Sándor volt az, aki a nyomozóhatósággal és a bírósággal együttműködve, saját cselekvőségére nézve is tényfeltáró beismerő vallomást tett. Nem tagadta, hogy tudatában volt annak, miszerint azért mentek ki a villába, hogy Tisza Istvánt agyonlőjék. Ő azonban a gyilkosságban közvetlenül nem vett részt, csupán a ház előtt állt őrt, biztosítva az összeköttetést a kinti és a benti társak között. Ennél súlyosabb cselekmény vele szemben a bizonyítási eljárás során sem merült fel.

Sztanykovszky Tibor bár elismerte, hogy hallotta, amikor az Astoriában Pogány József vállalkozott a gyilkosság elkövetésére, mégis azt állította, hogy ennek bekövetkeztében az utolsó pillanatig nem hitt, és azt gondolta, hogy csupán le fogják tartóztatni Tiszát.

Dobó István volt az, aki az eljárás során leginkább módosított vallomásain, hiszen a felsorakoztatott bizonyítékok alapján ő azon személyek egyike volt, akik a lövéseket leadták. Arra hivatkozott, hogy indulás előtt Csernyák Imre őt erős pálinkával leitatatta, és azt sem tudta, hogyan került a Roheim-villába.

A per során a bíróság több mint 180 személyt hallgatott ki tanúként, így a későbbi civil büntetőeljárásban vádlottként szereplő személyeket (Kéri Pál, Fényes László, Gärtner Marcell, Lengyel László, Friedrick István) is.

A gyilkosság közvetlen tanúi közül gróf Tisza Istvánné kihallgatásától – egészségi állapotát figyelembe véve – a bíróság eltekintett. Az ügyben a koronatanú szerepét Almássy Denise grófnő töltötte be. A szembesítéskor felismerte Dobót, és Sztanykovszkyt is nagyon hasonlónak találta ahhoz a személyhez, aki az ajtóban állt, valamint az elhangzottakra, az elkövetők magatartására és egyéb körülményekre nézve is határozott vallomást tett. A gyilkosság pillanataiban a hall galériáján tartózkodott a Tisza-család alkalmazottai közül Csermák Rezsóné, Weszely Margit és

Barta Anna, de az akkori zaklatott idegállapotuk és a vallomástételük idejére eltelt majdnem két évre tekintettel előadásai egyes részletei ellentmondásosak voltak.

A hadbíróóság a bizonyítékokat két fő csoportra osztva értékelte: egyrészt a merénylet végrehajtásának körülményeit vizsgálta, másrészt a bűncselekmény indítókait igyekezett feltárni.

A gyilkosok által leadott lövések számát a tett helyszínén jelenlévő tanúként meghallgatott személyek 5-6-ra becsülték. A helyszíni szemle 4 darab kilőtt töltényhüvelyt talált meg, de az áldozatokon lévő sérüléseket legalább 5 lövés okozta. Tiszát két golyó találta el: az egyik a jobb vállon hatolt be a hónalj vonal irányában, keresztülment a mellkason, és a bal oldali felső kart szétroncsolva jött ki. A lövést közelről adták le, és gyors belső elvérzést okozva feltétlenül halálos volt. Almássy grófnő elmondása szerint a gróf három-négy perc alatt elvérzett. A második seb ferde irányú hasfali lövés volt, és szétroncsolta az áldozat zsebében lévő aranyóráját is, azonban a rendőrorvos véleménye szerint Tisza István amilyen erős ember volt, e sérüléssel "sokáig elsétálhatott volna". Abban eltértek az orvosi vélemények, hogy e második lövés is álló helyzetben vagy már a földön fekvé érte az áldozatot. Almássy Denise grófnőt három lövés érte: egy a jobb halántékon, a másik kettő az orr végén, egymástól kb. 1 cm távolságban, és a lövések pillanatában való legkisebb fejmozdulat esetén azok is halálos kimenettel jártak volna.

A per folyamán a hadbíróóság különös figyelmet fordított a merénylet indítóinak vizsgálatára, már csak azért is, mivel a vádlottakkal szemben – az ügyészi perbeszédben kiterjesztett – vád az OKbtkv. 416. §-ának súlyosabb büntetési tétele szerint büntetendő tettei minőségben elkövetett felbérelt gyilkosság büntette volt. A bíróságnak tehát vizsgálnia kellett azt, hogy a "felbérlés" tényállási elem a bizonyítékok alapján megállapítható-e vagy sem. Mindazonáltal ítéletében azt is leszögezte, hogy a polgári személy felbújtók vonatkozásában a civil bűnvádi eljárás megindult, az ő büntetőjogi felelősségük értékelése nem a haditörvényszék hatáskörébe tartozik.

A főtárgyalás folyamán a vádlottak következetesen tagadták, hogy a merénylet terve és kivitelezése egyéni akciójuk lett volna. Különösen Hüttner és Sztanykovszky voltak azok, akik a hadbíróóság megállapítása szerint úgyszólván minden részletében egyező vallomásukban tárták fel a gyilkosság előzményeit. Vallomásukat Dobó is több tekintetben alátámasztotta. E szerint a forradalmi politikusok és a Nemzeti Tanács bizonyos körei a forradalom kitörése előtti napokban politikai céljaik érvényesítésének legveszélyesebb akadályát gróf Tisza István személyében látták, aki abban az időben ugyan formális hatalommal nem rendelkezett, de híveinek komoly táborát tudta maga mögött, s közismerten "vasenergiával" volt képes belevetni magát a politikai küzdelmekbe.

A hadbíróóság a bizonyítás anyagává tette a Pesti Napló 1918. október 31-től november 6. napjáig megjelent lapszámait, mint "jellemző kortörténelmi képet nyújtó" iratokat. A bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy az újságot a Nemzeti Tanács, illetve a forradalom "majdnem hivatalos lapjának" lehet tekinteni, hiszen akkori tulajdonos-főszerkesztője, Hatvany Lajos a Nemzeti Tanács választmányi tagja volt. A bíróság megállapítása szerint az ezekben a napokban megjelent cikkekből gyakran kitérnek, hogy a forradalom vezetőit aggodalommal

töltötte el a "bosszúért lihegő reakciótól", az ellenforradalom kitörésének lehetőségétől való félelem. A bíróság úgy ítélte meg, hogy már e lapközleményekből is nyilvánvaló annak valószínűsége, hogy a forradalom szervezői nem érezhették magukat jól, és munkájuk eredményét nem tarthatták állandónak mindaddig, amíg veszélyes ellenfelüket, gróf Tisza Istvánt ártalmatlanná nem teszik.

Ezért – a vádlottak vallomása szerint – a Nemzeti Tanácsban olyan többségi vélemény alakult ki, hogy a forradalom kirobbanásakor Tisza Istvánt meg kell gyilkolni. A merénylet megszervezésének feladata a politikusok közül Fényes Lászlóra, Friedrich Istvánra és Kéri Pálra, valamint a 11-es katonatanács elnökére, Csernyák Imrére hárult. E bizottság tagjai a forradalom előtti napokban külön-külön beszélték rá a későbbi elkövetőket a gyilkosság véghezvitelére. Azzal igyekeztek rábírní őket, hogy ők a nemzet ítéletét fogják végrehajtani, senki őket üldözni nem fogja, sőt hősként lesznek ünnepezve, "diadalszekéren fogja a nép őket körül hordozni", százezer korona jutalomhoz és magas állásokhoz fognak jutni. Több ilyen tartalmú levél is megfordult titokban az elkövetők kezén Friedrich István, Fényes László, illetve a Nemzeti Tanács aláírásával. A merényletterv kidolgozása és a végrehajtás megszervezése Kéri Pál műve volt.

Azt, hogy a merényletet a Nemzeti Tanács köreiben tervezték el, a hadbíróóság egyéb körülményeken alapuló következtetéssel is levezette. Így Andrassy Denise grófnő és dr. báró Radvánszky Béla, valamint a Roheim-villa személyzete egybehangzóan állították, hogy Tiszáék telefonja október 31-én egész nap többszöri kísérlet ellenére sem volt kapcsolható, míg a gyilkosság után mintegy negyedórával a telefon megszólalt, és attól kezdve rendben működött. Ugyancsak az előre eltervezettségre utalt a bíróság szerint az a körülmény is, hogy a gyilkosság hírért már aznap a kora délutáni órákban – tehát még végrehajtása előtt – ismeretlen személyek telefonon hírül vitték vidékre. A telefonközpont pedig akkor már a Nemzeti Tanács ellenőrzése alatt állt. A csendőrök lefegyverzését az elkövetők szintén "a Nemzeti Tanács nevében" vitték véghez. A forradalom akkori központjának, az Astoria szállónak igazgatója, Hippermayer Lajos esküvel erősített vallomásában elmondta, hogy a forradalmat előkészítő politikusok a merénylet előtti napokban sűrűn érintkeztek tengerész egyenruhába öltözött olyan egyénnel, akik nem csináltak titkot abból, hogy szándékukban áll Tisza Istvánt megölni. A Nemzeti Tanács egyik gépíróője, Dr. Neuhaus Pálné szintén eskü alatt vallotta, hogy a véghezvitt gyilkosság hírért az Astoriában mindenki úgy fogadta, mint előre tudott és várt eseményt. (Egyébként az eljárás során meghallgatott más személyek is ilyen benyomásokról tettek tanúvallomást.)

A hadbíróóság kitért Károly Mihály szerepére is, aki közismerten Tisza egyik legádázabb politikai ellenfele és az őszirózsás forradalom feje volt. Köztudomású volt továbbá - a tárgyalás során egy kérdés erejéig a II. rendű vádlott védője is utalt rá¹¹ - 1913-ból azon sajtóérdeklődéssel kísért karpárhaj Károlyi és Tisza között, melynek során az akkor már majdnem 52 éves, szemüveg nélkül alig látó Tisza 17 sebet ejtett 1 ellenében a nálánál 14 évvel fiatalabb, hevesen támadó ellenfelén.¹² A hadbíróóság perbeli tanúvallomás alapján ítéletében megállapította, hogy Károlyi egy ízben azt a

¹¹ Bencsik: i.m. 56. o.

¹² Ifj. Bertényi Iván: *Tisza István*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2019, 34. o.

kijelentést tette: ha az ördögökkel kell is szövetkeznie, de elpusztítja Tiszát. A bíróság rámutatott arra, hogy a Károlyi-Berinkey-kormányok a Tisza-gyilkosság felderítésére, az elkövetők üldözésére "a legkisebb gondot sem fordították". Horváth-Sanovics és társai a Károlyi-párt helyiségeiben kaptak szállást, Horváth-Sanovics és Dobó a gyilkosság utáni napokban Károlyi mellett láttak el testőrszolgálatot, és semmilyen bántódást sem szenvedtek, holott nem csináltak titkot abból, hogy a gyilkosságban részt vettek, sőt Dobó ezzel még kérkedett is. A bíróság következtetése szerint egyébként sem tehető fel, hogy "a súly nélküli egyéniségű vádlottak, kik gróf Tisza Istvánnal szemben annyira kis emberek voltak, miszerint érdekükben sem állhatott, de meg aligha is merték volna saját kezdeményezésükre a merényletet elkövetni, ezt minden hatalmi támasz nélkül, önelhatározásukból kockáztatták volna meg".¹³ Konkrétan Károlyi Mihály bűnrészességére vonatkozóan azonban a hadbírói ítélet ténymegállapítást nem tett (nem lévén vádlottja a pernek).

Habár a bírósági eljárás során a vádlottak elismerték, hogy a forradalmi kormány regnálása alatt jelentős pénzüsszegekhez és pozíciókhoz jutottak, következetesen tagadták, hogy e juttatások a Tisza István elleni merénylet jutalmazásául szolgáltak volna. Hivatkoztak arra, hogy nem csak ők, hanem a 11-es katonatanács minden tagja és mások is kaptak a Károlyi-Berinkey-kormány egyes tagjaitól kisebb-nagyobb összegeket részben felmerült kiadásaiuk fedezeteként, részben forradalmi tevékenységük jutalmazása címén. Konkrétan Tisza István meggyilkolásáért azonban jutalomban nem részesültek. A bíróság sem látta kétséget kizáróan bizonyítottnak, hogy a forradalmi kormányzattól kapott későbbi pénzüsszegeket a vádlottak kifejezetten a gyilkosság béreként kapták volna.

A fentiek alapján azonban a haditörvényszék tényként állapította meg, hogy "az úgynevezett forradalmi vívmányok biztosítása és gróf Tisza István halála közt okozati összefüggés van és hogy vádlottak különböző ígérekkel lettek a gyilkosság elkövetésére rábírva". Ezzel pedig megvalósult a OKbtk. 414. § 3. pont második fordulatában szereplő felbérelt gyilkosság tényállása, amely szerint felbérelt gyilkosság az, "melyre valaki felbéreltetett vagy egy harmadik személy által más módon reábiratott". A rábírás ugyanis bármilyen előny pusztán ígéretével is megvalósulhat - mutatott rá az ítélet.

A hadbírói ítélet kétséget kizáró módon bizonyítottnak látta, hogy mindazoknál, akik a két gépjárművel kimentek a Hermina úti villába, megvolt az ölési szándék. Dobó István esetében ez két lélektani tényezőből állt össze. Mivel szeretett nővére a gyilkosság előtti napon halt meg spanyolnáthában, ezért – a bíróság jellemzése alapján tudálékos, de csekély műveltségű és alantas észjárású ember – gyűlölettel telve ilyenképpen gondolkodott: "Nővéremet a spanyol vitte el, a spanyol betegséget a háború, a háborút pedig Tiszta István okozta, én tehát megölöm Tisza Istvánt." Az ölési szándék másik lelki tényezője a vádlott hiúsága volt: a dicsekvő, hencegő ember előtt megcsillogtatták azt, hogy hősként fogják majd ünnepelni, s minden jónak része lesz. Az orvosszakértői vélemény alapján a bíróság nem fogadta el Dobónak azon védekezését, hogy a tett elkövetésekor oly mértékben ittas állapotban lett

¹³ Bencsik: i.m. 385. o.

volna, hogy azt sem tudta, miként került a villába. Ezt a kijelentését egyetlen tanúvallomás, de még bűntársainak vallomása sem támasztotta alá.

A bíróság által "gyermekkora óta züllött és gyenge emberként" jellemzett Sztankovszky, valamint az "intelligens, de óvatos és cinikusan gondolkodó fiatalemberként" leírt Hüttner Sándor ugyancsak tudta, hogy amíg ők a saját feladatukat a helyszínen elvégzik, addig társaik véghez viszik a gyilkosságot.

Mind a vád, mind a védelem csupán az OKbtk. 416. §-a szerinti bűnsegédletnek minősítette Sztanykovszky Tibor cselekményét. Ezzel szemben a bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy mivel a másik három személlyel együtt ő is fegyveresen lépett a hallba – bár nem bizonyítható, hogy ő is lőtt, de jelenlétével, lövésre készen tartott fegyverével a tetteseket a bűntény biztosabb és eredményesebb végrehajtásában közvetlenül segítette – ezért őt is társtettesként lehet a gyilkosságban felelősségre vonni.

A cselekmény során Almássy Denise grófnő lőfegyvertől származó 20 napon túl gyógyuló sérülést szenvedett, amely az OKbtk. 431. §-ába ütköző és a 434. § a) pontja szerint minősülő súlyos testi sértés büntettének megállapítására volt alkalmas. Bűnösnek ebben csak Dobó István vádlottat lehetett kimondani, mert a sérüléseket nyilvánvalóan a gróf Tisza előtt álló három személy lövései okozták, melynek egyike Dobó volt. Nem lehetett megállapítani, hogy hármójuk közül kinek a lövése sebesítette meg a sértettet, de az "egy mindenkiért, s mindenki egyért" való felelősség elvéből kiindulva az okozott testi sértésért mindhárom személy, tehát Dobó is felelőssé volt tehető.

Sztanykovszky Tibort az OKbtk. 183. §-ába ütköző szökés büntettében is bűnösnek mondta ki a hadbíróság, Vágó (Wilhelm) Jakabot pedig csupán e bűncselekményben, a gyilkosságban való bűnsegédletét nem lehetett megállapítani.

5. A büntetés kiszabása

A bíróság a büntetés kiszabása során súlyosbító körülményként vette figyelembe az I.-III. rendű vádlottaknál a bűntény gondos előkészítését és tervszerű végrehajtását, az I. és II. rendű vonatkozásában azt a kegyetlenséget, hogy a gyilkosságot az áldozat legközelebbi családtagjainak jelenlétében, azok életének veszélyeztetésével hajtották végre, valamint a bűnhalmazatot. Dobó Istvánnál az OKbtk. 113. §-a alapján külön súlyosító körülményként értékelték, hogy a tárgyalás során beismerő vallomásának visszavonása után valótlán nyilatkozatokkal megpróbálta megtéveszteni a bíróságot. Hüttner Sándor esetében súlyosító körülmény volt, hogy hivatásos tiszt létére engedte magát rábeszélni a bűntény elkövetésére, és hogy műveltsége, "eszessége" képessé tette őt arra, hogy a bűncselekmény súlyát és következményeit felismerje. A történelmi helyzetből adódó sajátos súlyosító körülményként állapította meg a bíróság mindhárom vádlott vonatkozásában azt, hogy gróf Tisza István meggyilkolásával "a nemzetet egyik legkiválóbb, leghatalmasabb energiájú államférfiától fosztották meg, olyan időben, midőn a hazának az ő nagy tehetségére és vasakarát erejére legnagyobb szüksége lett

volna". A IV. rendű vádlottnál súlyosító körülmény volt, hogy csapattestétől már korábban is önkényesen eltávozott.

Enyhítő körülményként értékelte a bíróság, hogy a vádlottak mindegyike büntetlen előéletű, és önhibájukon kívül hosszúra nyúlt az előzetes fogva tartásuk. Hüttner Sándornál azt, hogy – noha magatartása cinikus volt és megbánást nem mutatott – a bűncselekmény felderítéséhez vallomástételével tevékenyen hozzájárult. Ugyancsak a történelmi helyzetből adódóan sajátos enyhítő körülményként értékelte a bíróság mind a négy vádlott javára azt, hogy a cselekmény elkövetése idején "a mesterségesen felszított forradalom hangulatának hatása alatt állottak".

Ennyiben méltányolta a bíróság az I-III. rendű vádlottak utolsó szó jogán előadott azon védekezését, hogy ők a forradalmi eszmék megtévesztő hatása alá kerülve vettek részt a merényletben. Hüttner hivatkozott arra, hogy a Nemzeti Tanács a Monarchia szétbomlása idején a magyar nemzeti érdekek megvédését hangoztatta. Követelése az 1848-as forradaloméval voltak azonosak. "Én ezeket az eszméket és törekvéseket mind helyesnek tartottam és helyesnek tartom ma is. Csakhogy az eszköz és a mód, ahogy azt csinálták, ahogy azt csináltuk, az volt helytelen. De az én tapasztalatlanságom politikai kérdésekben, az akkori helyzet, amely engem magával ragadott, okozták, hogy nem tudtam és nem voltam abban a helyzetben, hogy megbíráljam azt, hogy azok az eszközök, amelyekkel ezt a célt el akarjuk érni, helyesek-e, vagy helytelenek." Sztanykovszky hasonlóan védekezett: " Én, amit tettem, azt azért tettem, mert nemzeti és hazafias jelszavakkal félrevezettek. Én azért sem pénzt, sem semmiféle jutalmat nem kaptam. Amit tettem, afelett őszinte bűnbánatot érzek." Dobó István is – világháborús érdemei és sebesülései mellett – arra hivatkozott, hogy őt mint kisembert belerántották a forradalomba, félrevezették. "Én, akinek kis műveltsége is van, nem értettem meg, mi történik, és nem is tudok ezért felelősséget vállalni."¹⁴

A fentiek alapján azonban I. r. Dobó István és II. r. Sztanykovszky Tibor vádlottat a hadbíróság – lefokozásuk és a hadsereg kötelékéből való kicsapásuk mellett – kötél általi halálra ítélte, míg III. r. Hüttner Sándort – lefokozása, nemesi címének elvesztése mellett – 15 évi, havonta egy napi kemény fekhellyel és a büntetésnek minden évében október 31. napján sötét zárkába zárással súlyosított súlyos börtönre ítélte. IV. r. Vágó (Wilheim) Jakabbal szemben a bíróság háromhavi börtönbüntetést szabott ki, amelyet azonban az előzetes fogva tartás alapján kitöltöttnek tekintett.

A vádlottak az ítélet ellen IV. r. Vágó (Wilheim) Jakab kivételével fellebbezést jelentettek be. A másodfokon eljáró Kúria I. r. Dobó István vádlott vonatkozásában - korábbi leszerelésére tekintettel - a hadbíróságot nem tartotta hatáskörrel rendelkezőnek eljárni, ezért ügyét áttette a civil vádlottakkal szemben eljáró büntetőbírósághoz.

Sztanykovszky Tibor halálos ítéletét a Kúria másodfokon 18 év börtönre enyhítette. Büntetését az elítélt letöltötte. Hüttner Sándor vonatkozásában a Kúria

¹⁴ U.o. 375. o.

az elsőfokú ítéletet helybenhagyta. Az elítélt azonban a 15 év súlyos börtönbüntetésből csupán 3 évet töltött le, 1923-ban meghalt a börtönben.

6. A civil személyekkel szemben indult büntetőeljárás és további sorsuk

A civil büntetőbíróság előtt 1921. április 12. napján kezdődött perben a merénylet miatt hét személlyel szemben emeltek vádat: Dobó István tettesként, Kéri Pál felbujtóként, míg Fényes László, Gärtner Marcell, Lengyel László és Vágó Jenő bűnrészesség miatt állt a bíróság előtt. Friedrich István ellen is vádat emeltek, azt azonban az ügyész az eljárás során ejtette.

A bíróság Dobó Istvánt és Kéri Pált halálra ítélte, Gärtner Marcellel szemben 14 év börtönbüntetést szabott ki, Fényes Lászlót, Lengyel Lászlót és Vágó Jenőt azonban a bűnrészesség vádja alól felmentette. A másodfokú bíróság az ítéletet lényegében helybenhagyta.

A gyilkosság miatt azonban senkin sem hajtottak végre halálos ítéletet: Dobó István még a másodfokú döntés előtt tüdőbajban meghalt az előzetes fogva tartásban. Kéri Pált más – zömében a népbiztosok perében – halálra ítéltékkel együtt Magyarország magyar hadifoglyokra cserélte a Szovjetunióval. Onnan Nyugatra költözött, és végül az Egyesült Államokban halt meg 1960-ban. Friedrich István 1939-ig legitimista országgyűlési képviselő volt, emigrációban halt meg 1958-ban.

A merényletben részt vett tíz személy közül öt sosem állt bíróság elé: A Láng zászlósként emlegetett személy kilétét a nyomozás során nem sikerült megállapítani. Kundaecker József még 1919-ben a Tanácsköztársaság idején meghalt. Csernyák Imre a Tanácsköztársaság alatt a kommunisták ellen fordult, majd ismeretlen helyre emigrált. Horváth-Sanovics Sándor is eltűnt a hatóságok elől Szerbiában. Pogány József a Tanácsköztársaság népbiztosa lett, majd a Szovjetunióba emigrált, ahol a '30-as évek sztálini tisztogatásának vált áldozatává.¹⁵

7. Zárszó

A merénylet révén a magyar történelem egy újabb talánnyal gazdagodott: vajon miként alakult volna az ország sorsa, ha Tisza Istvánt nem gyilkolják meg, s a gróf 1918/19. vészterhes időszakában aktív politikai pályán marad? Változtatni tudott volna az eseményeken bármit is? Sigmund Freud mindenesetre az alábbi kérdést tette fel miskolci születésű pszichoanalitikus barátjához, Ferenczy Sándorhoz írt levelében: „*Sosem voltam híve az ancien régime-nek, de biztos jó ötlet, hogy grófjaik közül a legokosabbat meggyilkolják, a legbutábbat pedig megteszik miniszterelnöknek?*”¹⁶

¹⁵ U.o. 392. o.

¹⁶ Idézi: Ifj. Bertényi Iván az *1918 – A nagy összeomlás című történettudományi konferencián*, Budapest, 2018. október 31., Országház Főrendiházi Ülésterme. in: Szóts Zoltán Oszkár: *Tisza István halála és az 1918-as összeomlás*, Újkor.hu <https://ujkor.hu/content/interju-szilagyi-adriennel> (2021. 11. 30.)

Irodalomjegyzék

- *A katonai büntetőtörvénykönyv fordítása*, Légrády Testvérek, Budapest, 1878.
 - *Gróf Tisza István gyilkosai a hadbírótság előtt - A Magyar Távirati Iroda és a Magyar Kurír hivatalos gyorsírói följegyzéseinek alapján* (szerk.: Bencsik Gábor), Magyar Ház, Budapest, 2002.
 - Ifj. Bertényi Iván: *Tisza István*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2019.
 - Ifj. Bertényi Iván: *A gyűlölt Tisza István*, in: Maruzsa Zoltán – Pallai László (szerk.): *Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára*, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2011.
 - *Képviselőházi Napló 1910–1918, XLI. kötet*
 - Paál Vince: *Korabeli lapok Tisza István száz éve történt meggyilkolásáról*, Médiatudományi Intézet, 2018.
 - https://nmhh.hu/cikk/199111/Korabeli_lapok_Tisza_Istvan_szaz_eve_tortent_meggyilkolasarol
 - Pölöskei Ferenc: *A rejtélyes Tisza-gyilkosság*, Budapest, Helikon Kiadó, 1988.
-
-